

**ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕДІАЦІЇ
ЯК СПОСОБУ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ****INTERNATIONAL EXPERIENCE OF LEGAL REGULATION OF MEDIATION
AS A WAY OF SETTLEMENT OF DISPUTES**

Кирдан Б.В., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Національна академія внутрішніх справ

Широковська О.О., аспірант
кафедри цивільно-правових дисциплін
Національна академія внутрішніх справ

Альтернативні методи врегулювання спорів давно стали невід'ємним складником вирішення конфліктів у багатьох країнах світу. До таких методів, зокрема, належить медіація, яка в Україні існує вже майже 20 років, проте своє законодавче закріплення отримала лише 16 листопада 2021 в Законі України «Про медіацію».

Медіація може бути проведена до звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу, під час досудового розслідування, судового, третейського, арбітражного провадження або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу.

За допомогою медіаційної процедури можна врегульовувати будь-які конфлікти (спори), у тому числі цивільні, сімейні, трудові, господарські, адміністративні, а також конфлікти в справах про адміністративні правопорушення та в кримінальних провадженнях із метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим). Запровадження вказаного інституту в Україні є прогресивним підходом до вирішення юридичних конфліктів і спорів, що стане конкретним механізмом забезпечення права сторін на примирення та сприятиме формуванню позитивного іміджу країни серед світової спільноти. Проте впровадження процедури медіації має відбуватися з урахуванням міжнародного досвіду.

Зважаючи на стрімке інтегрування нашої країни до Європейського простору, слід проаналізувати міжнародний досвід правового регулювання медіації. Так, нами проаналізовано міжнародний досвід у питаннях урегулювання спорів, що здійснюється за допомогою медіаційних процедур, органів, які відповідають за здійснення медіації, вимоги до медіаторів у США, Австрії, Великобританії, Італії, Нідерландах, Німеччині, Франції, Чехії, Польщі та ін. Проаналізовано позитивний міжнародний досвід у цьому напрямі. Освітлено сучасний стан, окреслено перспективи розвитку інституту медіації в різних країнах світу.

Ключові слова: медіація, врегулювання спорів, примирні процедури, переговори, медіатор, альтернативна форма вирішення спорів.

The search for alternative dispute resolution has long been an integral part of conflict resolution in many parts of the world. Such methods include mediation, which has existed in Ukraine for almost 20 years, but was enshrined in law only on November 16, 2021 in the Law of Ukraine "On Mediation".

Mediation may be conducted before recourse to a court, arbitral tribunal, international commercial arbitration or during a pre-trial investigation, trial, arbitration, arbitration proceedings, or during the execution of a court decision, arbitration tribunal or international commercial arbitration.

With the help of the mediation procedure it will be possible to resolve any conflicts (disputes), including civil, family, labor, economic, administrative, as well as in cases of administrative offenses and criminal proceedings in order to reconcile the victim with the suspect (accused). This institute in Ukraine is a progressive approach to resolving legal conflicts and disputes, which will be a concrete mechanism for ensuring the right of parties to reconciliation and contribute to the formation of a positive image of the country among the world community. However, the implementation of the mediation procedure should take into account international experience.

Given the rapid integration of our country into the European space, the international experience of legal regulation of mediation should be analyzed. Thus, we analyzed the international experience in dispute resolution through mediation procedures, bodies responsible for mediation, requirements for mediators in the United States, Austria, Britain, Italy, the Netherlands, Germany, France, the Czech Republic, Poland and others. Positive international experience in this direction is analyzed. The current state is covered, the prospects of development of the institute of mediation in different countries of the world are outlined.

Key words: mediation, dispute settlement, conciliation procedures, negotiations, mediator, alternative form of dispute resolution.

Постановка проблеми. Нині в Україні проводиться судова реформа, яка має забезпечити кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією України та іншими законами України. Основним завданням такої реформи є створення умов, за яких би громадяни мали можливість захистити свої порушені, невідомі або оспорювані права, свободи чи інтереси, оскільки сформований менталітет населення України звик до традиційних форм вирішення спорів, а саме звернення до суду. Аналізуючи зарубіжний досвід, можемо з упевненістю сказати, що інші країни вже давно використовують альтернативні способи вирішення спорів (конфліктів), які необхідно поступово запроваджувати і в нашій державі.

Нині порівняно новим варіантом у сфері врегулювання спорів є медіація – добровільна та конфіденційна форма альтернативного способу вирішення спорів, яка базується на домовленостях між двома або більше сторонами і метою якої є вирішення спорів між двома або більше сторонами з конкретними результатами. Третя сторона – незалежний та неупереджений медіатор – допомагає сторонам вести переговори щодо вирішення спору. Завдання

медіатора – допомогти сторонам знайти власне рішення. Через проведення спільних зустрічей та окремих нарад зі сторонами медіатор допомагає обом сторонам чітко визначити питання для обговорення, зрозуміти позицію кожної сторони та наблизитися до вирішення спору [15, с. 7].

Медіація в Україні існувала і раніше, проте Закон України «Про медіацію» ухвалено лише 16.11.2021 р. Він визначив правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що тією чи іншою мірою стосуються використання альтернативних способів вирішення цивільно-правових, сімейно-правових та інших спорів, постійно досліджуються науковцями. Проблеми медіації також ставали предметом розвідок. Зокрема, їм приділяли увагу С. Бичкова, Н. Васильченко, М. Вікторчук, Г. Гончарова, Р. Денисова, В. Дудник, В. Залізняк, О. Кармаза, Н. Мазаракі, Л. Матвеева, В. Мотиль, О. Островська, Т. Подковенко, С. Фурса, Т. Шинкар та інші вчені.

Мета статті – визначити особливості правового регулювання медіації як способу вирішення спорів у різних країнах, ураховуючи зарубіжний досвід під час регламентації відповідної процедури в Україні.

Виклад основного матеріалу. Закріплення на законодавчому рівні медіації призвело до розширення варіантів альтернативного вирішення спорів (конфліктів). Для більшості громадян медіація є відносно новою й непоширеною, тому необхідно проаналізувати досвід у цій сфері тих зарубіжних країн, у яких медіація запроваджена й часто практикується.

Медіація (як суспільно значуща діяльність) виникла в США на початку 1960-х років. У цій країні медіація є спеціальним видом діяльності, що полягає в оптимізації за участі третьої сторони процесу пошуку сторонами, які конфліктують, рішення проблеми, яке б дозволило припинити конфлікт. Без медіаторів у сфері економіки, політики, бізнесу в цій країні не проходить жоден серйозний переговорний процес, а також випускають журнали, які висвітлюють проблеми медіації («Щоквартальний журнал із медіації»). У США існує Національний інститут вирішення конфліктів, який розробляє нові методи медіації, а також діють приватні і державні служби медіації. У 2001 році в США ухвалено Закон «Про медіацію», відповідно до якого у всіх штатах започатковано Програми судової медіації, які передбачали цілий набір моделей (від добровільної до обов'язкової) [12].

У США тільки 5% справ, поданих до суду, направляють на розгляд, решту – вирішують мирно. Логічно, що порозуміння, досягнуте в процесі врегулювання конфлікту, а не вирішення (відповідно до волі, наприклад, арбітра або судді) приймається і визнається сторонами. Важко не погодитися і не поважати рішення, в ухваленні якого особисто брав активну участь, набагато легше не визнавати й оскаржувати рішення судді [6].

Медіація в США – це добровільний процес, у якому медіатор допомагає конфліктним сторонам спробувати досягти добровільного врегулювання суперечок. У центрі уваги медіації – міжособистісні аспекти переговорів. Американські судді часто обирають медіацію, оскільки вважають, що альтернативне вирішення спорів є більш ефективним, ніж суд.

Важливо зазначити, що інститут медіації в Україні в нормативно-правовому полі закріплено лише наприкінці 2021 року, а менталітет населення ще не повністю усвідомлює можливість цього інституту, тому вважаємо за необхідне впроваджувати практику США і в Україні.

В Австрії послуги медіації надають департамент Міністерства юстиції та Асоціація пробації і соціальної роботи. Асоціація є незалежною приватною організацією, яка субсидіюється Міністерством юстиції, має власну систему управління та контролю якості надання послуг. Медіатори повинні мати професійну кваліфікацію в галузі права, соціальної роботи або психології та проходять обов'язкову підготовку з ведення програм медіації [12].

Правове регулювання основних принципів медіації, професійної підготовки та акредитації медіаторів передбачено Законом Австрії «Про медіацію». Щоб отримати акредитацію, кандидата в медіатори має бути внесено до списку осіб, що формується регіональним Верховним Судом. Медіатор має право претендувати на внесення в такий список, якщо він відповідає певним критеріям: мінімальний вік – 28 років, не менше 200 годин професійного навчання в одному з акредитованих закладів (навчання має проходити тільки в зареєстрованих навчальних закладах, зокрема в університетах). Кожні п'ять років медіатори повинні проходити підвищення кваліфікації. Загалом, в Австрії налічується понад 4000 медіаторів, які мають право діяти самостійно або бути частиною певної організації, та існує близько 60 установ, яким дозволено навчати професійних медіаторів [11].

Уважаємо, що в Україні також варто застосувати досвід Австрії та передбачити вимоги до медіатора в частині наявності кваліфікації в галузі права, оскільки вирішення спорів завжди здійснюється в правовому полі.

У Болгарії 17 грудня 2004 року ухвалено Закон «Про медіацію», який регулює відносини, пов'язані з медіацією як альтернативним способом рішення правових та неправових суперечок. У Законі визначено, що медіація є добровільною і конфіденційною процедурою для позасудового вирішення суперечок, у яких третя особа – медіатор – допомагає сторонам, що сперечаються, дійти згоди. Ст. 3 (1) Закону встановлено, що предметом медіації можуть бути громадські, комерційні, трудові, сімейні й адміністративні суперечки, пов'язані з правами споживачів, та інші суперечки між фізичними та/чи юридичними особами. Також медіація проводиться у випадках, передбачених Кримінально-процесуальним кодексом Болгарії. Законом визначено правовий статус медіатора та деталізовано процедуру проведення медіації [10].

Показовим є приклад Боснії та Герцеговини. Починаючи з 2003 року реалізовується проєкт із розвитку медіації, який фінансувався Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC) та Світовим банком. За підсумками початкового навчання та семінарів із медіації сформовано Боснійську асоціацію медіаторів. У 2005 році ця Асоціація отримала функції реєстрації медіаторів у Боснії та Герцеговині на національному рівні [3].

У Європі піонером медіації стала Великобританія. Великобританці відмовилися від обов'язкової судової медіації та від ухвалення спеціального законодавства про медіацію, віддавши перевагу ринковим механізмам. За підтримки Конфедерації британської промисловості, промислових підприємств і провідних юридичних фірм Великобританії засновано групу медіації в Бристолі (ADR Group) і Центр ефективного вирішення спорів у Лондоні (CEDR). Судова медіація є добровільною: за наявності певних факторів суд рекомендує сторонам звернутися до медіації, однак не має права нав'язувати медіацію сторонам судового розгляду. Щорічно в Англії та Вельсі проводиться понад 4 000 медіацій у цивільних і комерційних спорах, загальна сума яких сягає 4,1 млрд фунтів стерлінгів [3].

У червні 2009 року Сенат Італії ухвалив Закон «Про медіацію», який регулює і стимулює звернення до медіації в цивільних і комерційних спорах. Відповідно до цього Закону медіація вводить як обов'язкову стадію в суді за окремими категоріями, як-от спори про страхування, фінансові, банківські спори, спори між партнерами фірми тощо. Італія має національний реєстр організацій медіаторів, який веде Міністерство юстиції. Асоціації адвокатів можуть створювати свої організації з надання послуг медіації. Адвокат зобов'язаний інформувати свого клієнта про можливість звернутися до послуг медіатора.

Для тих, хто звертається до медіації, передбачають податкові пільги. Суддя матиме право накладати штраф на сторону, яка відмовилася від фінальної пропозиції медіатора, котру цей суддя вважатиме доцільною, якщо вона відповідатиме змісту рішення судді. Процес медіації має тривати не більше чотирьох місяців. Рішення про врегулювання спору, винесене в результаті медіації, виконуватиметься в судовому порядку [3].

Серед країн, де широко вивчається та застосовується процедура медіації в податкових правовідносинах, варто виокремити Канаду. Канадський досвід засвідчує, що саме цей вид альтернативного врегулювання спорів має багато переваг перед традиційними методами судового розгляду та є більш економічно ефективним для всіх учасників [12].

У Нідерландах списки медіаторів складає Нідерландський інститут медіації. Попри те, що медіація під час урегулювання податкових спорів використовується порівняно недавно (з 2005 року), досвід цієї країни можна вважати досить переконливим. Практика медіації дозволила

значно скоротити загальну кількість судових розглядів із податкової тематики. Так, у 80% випадків застосування медіації для врегулювання податкових спорів сторонами знайдено взаємоприйнятне рішення та не відбулося передавання справи до суду. При цьому зауважимо, що середня тривалість медіації становить 4,5 години, а результати опитування демонструють позитивне ставлення до медіації: приблизно 90% громадян та 67% працівників податкового відомства воліли б вирішувати конфлікт згідно з процедурою медіації, а не звертатися до суду [6].

Зазначимо, що у своїй моделі медіації нідерландці вдало поєднали медіацію та судочинство. Медіація та судочинство не протидіють одне одному, а досягають вирішення спору через мультиплікацію конкурентних переваг одне одного та їх симбіотичного існування. Медіація виявилася добре вписаною в нідерландську юридичну культуру та організацію судових органів. Вона посприяла розвитку клієнт-орієнтованих судів, де судді діють нешаблонно, шукають індивідуальні, персоналізовані рішення судових спорів.

Започаткування та розвиток медіації в Німеччині ініційовано, на відміну від інших країн, соціологами, кримінологами та окремими суддями й соціальними працівниками. Тривалий час німецькі медіатори працювали без профільного законодавчого акта, орієнтуючись на норми галузевого законодавства, які давали можливість сприяти примиренню сторін чи укладенню угоди між сторонами спору в цивільному процесі.

У липні 2012 року набув чинності Закон Німеччини «Про підтримку медіації та інших процедур позасудового врегулювання конфліктів». Сфера вирішуваних спорів у Німеччині є широкою, вона містить: корпоративні спори, трудові конфлікти, сімейні та спадкові спори, медіацію між жертвою та кривдником, спори щодо будівництва, банкрутства, страхування, інтелектуальної власності, охорони здоров'я, адміністративні відносини, охорону довкілля [13].

Під медіацією Закон розуміє конфіденційну та структуровану процедуру, в межах якої за допомогою одного або кількох медіаторів сторони добровільно, самостійно несучи відповідальність, прагнуть до врегулювання свого конфлікту на основі взаємної згоди.

Цікавим є те, що Закон зобов'язав медіатора забезпечувати навчання та підвищення кваліфікації. Таким чином, законодавець окреслив коло спеціальних знань та навичок, які повинен мати медіатор, але часові рамки проходження навчання та підвищення кваліфікації не встановив. Тобто вирішення цього питання покладається на медіатора. Однак у Законі міститься спеціальне застереження: обов'язковим є проходження належного навчання та регулярне підвищення кваліфікації з метою компетентного супроводження сторін у процедурі медіації. Щодо цього робимо висновок, що медіатор самостійно оцінює свої знання, навички та власну компетентність [13].

У Німеччині досить часто за згодою сторін суддя, в провадженні якого перебувала справа, може передавати її своєму колезі – судді-медіатору (чинному судді, який пройшов курс навчання медіації). У такому разі суддя-медіатор зобов'язаний зв'язатися зі сторонами і домовитися про час проведення процедури примирення. Варто зазначити, що процедура, яку здійснює суддя-медіатор, називається не медіацією, а процедурою примирення, яка не передбачає винесення вироку, а ставить за мету вирішити справу без винесення судового рішення, тобто через застосування мирової угоди [16, с. 7].

Медіація є надзвичайно важливим компонентом правової системи Польщі. Процедура медіації в Польщі застосовується майже у всіх галузях – у кримінальних, цивільних, сімейних, трудових, господарських спорах, а також у справах, що стосуються податкової сфери. Єдиний закон, що регулює процедуру медіації, відсутній, але

правову регламентацію цього інституту, а також правовий статус медіаторів забезпечує наявність великої кількості підзаконних нормативно-правових актів, а також відповідні положення в процесуальних кодексах [16, с. 28].

В Україні аналогічна позиція щодо навчання та підвищення кваліфікації викладена в Законі, але ми вважаємо за доцільне передбачити в Законі періодичність такого підвищення кваліфікації з періодичністю у два роки.

Початок процесу інституалізації медіації в Польщі датують 1995 роком. Саме тоді при Пенітенціарному товаристві «Патронат» створено Групу з упровадження медіації в Польщі, яка в межах своєї діяльності сприяла створенню центрів медіації у всій країні. Важливим складником процесу становлення та розвитку інституту медіації в Польщі було проведення пілотної програми медіації між неповнолітніми правопорушниками та потерпілими, яка проводилася за підтримки Міністерства юстиції Польщі та через діяльність новостворених центрів медіації [4].

Важливу роль стосовно координації діяльності щодо проведення медіації, підготовки необхідних спеціалістів виконує Польський центр медіації, створений у 2000 році, хоча історія цього товариства сягає 1992 року. Нині він нараховує понад 1000 членів і має понад 50 осередків та філій по всій країні та займається посередництвом у всіх сферах суспільного життя (зокрема, сімейного, освітнього, цивільного, господарського, трудового, соціального, кримінального права, справ щодо неповнолітніх правопорушників, колективних спорів) за згодою судів, прокуратури, поліції, приватних осіб, компаній та інших установ [16, с. 29]. Медіація застосовується в кримінальних, цивільних, сімейних, господарських справах, активно застосовується у сфері соціальної роботи.

Цікавою є позиція Польщі щодо оплати послуг медіаторів із державного бюджету. Уважаємо, що в Україні також можна реалізувати таку практику.

У Чехії є державна організація – Служба апробації та медіації – підпорядкована Міністерству юстиції, котра має свою виконавчу вертикаль, завдяки чому її послуги доступні в усіх регіонах країни. Медіацією можуть займатися ті, хто мають спеціальну підготовку в галузі права чи соціальних наук та пройшли спеціальний тренінг [12].

У Франції медіаційні послуги надають громадські організації, а медіатори мають бути акредитовані прокурором, після чого можуть підписати контракт із Міністерством юстиції Франції щодо надання послуг медіації. Вони є безкоштовними для учасників процесу й оплачуються з державного бюджету. Медіатор може отримати статус публічної особи. Законом від 03 січня 1973 року створено інститут медіатора Французької Республіки, що призначається декретом президента строком на 6 років із метою поліпшення взаємин між французькою адміністрацією та громадянами. Робота медіатора полягає в наданні підтримки особам, які оскаржують рішення державних органів, а також у посередництві між ними і державним органом для укладення мирової угоди. Медіатор також уповноважений вести розслідування й отримувати будь-яку інформацію і пояснення, що стосуються його роботи, від державних органів і має у своєму розпорядженні в кожному департаменті своїх представників [12].

З 1978 року у Франції введено посаду судового медіатора, прямими обов'язками якого було забезпечення досудового урегулювання спору. Суддя за згодою сторін призначає медіатора, яким може бути фізична особа чи некомерційна організація. У рішенні суду про його призначення вказуються такі відомості, як згода сторін на проведення посередництва; особа посередника; початковий термін його повноважень (не більше трьох місяців); дата, з якої передбачено відновлення слухання справи; сума, яку необхідно сплатити посереднику як винагороду; сторона чи сторони, зобов'язані внести суму винагороди в депозит суду [2].

Проаналізувавши досвід Франції в частині врегулювання спорів через застосування медіаційних процедур, уважаємо за належне звернути увагу на те, що саме країна через свої вповноважені органи здійснює примирення сторін (від моменту призначення медіатора, контролю діяльності до припинення повноважень медіатора). На нашу думку, така діяльність також не повністю відповідає тим засадам медіації, які закладаються в нормативно-правових актах, оскільки медіатор має бути незалежною особою, діяти за принципами добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора.

Висновки. Проаналізувавши зарубіжний досвід правового регулювання медіації, можна зазначити, що така процедура є доволі поширеною в інших країнах і викорис-

товується як альтернативний судовому спосіб врегулювання спорів. Це допомагає розвантажувати судову систему, а також забезпечує громадянам швидке й ефективне вирішення спору без звернення до судових органів. Також медіація застосовується поряд із розглядом справи в суді.

Сьогодні в процесуальному законодавстві нашої держави передбачено, що сторони можуть примиритися на будь-якій стадії судового процесу (ч. 7 ст. 49 ЦПК України).

Національне законодавство потребує вдосконалення в питаннях створення органу контролю медіаторів на рівні держави, вимог до медіаторів у частині їх обов'язків до підвищення своєї кваліфікації, покладення обов'язку на вповноважених осіб (суддів, прокурорів, поліцейських, адвокатів та ін.) з інформування громадян про наявність і можливості медіаційної процедури тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
2. Іщенко О.М. Медіація в кримінальному процесі: зарубіжний досвід та перспективи України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Т. 2. Вип. 39. 2016. С. 126–129.
3. Кисельова Т. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації у зарубіжних країнах. *Право України*. 2011. № 11–12. С. 225–245.
4. Кривачук Л.Ф. Розвиток інституту медіації в Польщі: геназа і досвід діяльності центрів. *Демократичне врядування: науковий вісник*. 2012. Вип. 2 (24). URL: <https://doi.org/10.33990/2070-4038.24.2019.198737>.
5. Лазоренко О.М. Імплементція медіації в правову систему: міжнародний досвід та перспективи інституціоналізації в Україні. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 124. Ч. II. 2015. С. 109–120.
6. Основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою: Декларація ООН від 29 листопада 1985 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_114/.
7. Подковенко Т.О. Інститут медіації: зарубіжний досвід та українські перспективи. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 1. С. 26–31.
8. Правила посередництва, применяемые в федеральном суде Западного округа штата Мичиган. URL: http://mediators.ru/rus/about_mediation/foreign.law/usa/text2.
9. Закон за Медиацията від 17 грудня 2004 року. URL: <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135496713>
10. Типовий закон Комісії Організації Об'єднаних Націй по праву міжнародної торгівлі про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру від 24.06.2002 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117#Text.
11. Супрун Г. Зарубіжний досвід підготовки медіаторів та можливості його застосування в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 34–37.
12. Шинкар Т.І. Застосування медіації в адміністративному судочинстві: вітчизняний та зарубіжний досвід : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.07 : адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Національний університет «Львівська політехніка». Львів. 2018. 24 с.
13. Mediation Act (MediationsG). Federal Law Gazette. 2012. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_mediationsg/englisch_mediationsg.html.
14. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (в редакції Закону України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII і подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
15. Гар-Аналіз впровадження інституту медіації в Україні. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5f5/f7d/2a9/5f5f7d2a9b5cb356474501.pdf>.
16. Огляд світового досвіду запровадження інституту медіації в податковій правовідносини / за заг. ред. І.І. Подік. Хмельницький : ФОП Мельник А.А., 2019. 58 с.